Johdatus todennäköisyyslaskentaan

Jakaumien tunnusluvut

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo

Varianssi

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Momentit

Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

Moodi

Suurten lukujen laki

Jakaumien tunnusluvut: Mitä opimme? – 1/2

- Tarkastelemme tässä luvussa todennäköisyysjakaumien kuvaamista erilaisten **tunnuslukujen** avulla.
- Tunnusluvuista tärkein on todennäköisyysjakauman **todennäköisyysmassan painopistettä** kuvaava – ja siksi jakauman **sijaintiparametrina** käytettävä – **odotusarvo**.
- Jakauman todennäköisyysmassan **hajaantuneisuutta** (tai **keskittyneisyyttä**) sen painopisteen suhteen kuvataan **varianssilla** tai **standardipoikkeamalla**.
- Odotusarvo ja varianssi voidaan määritellä todennäköisyysjakauman **1.** ja **2. momentin** avulla.
- Jakauman **vinouden** tai **huipukkuuden** tarkastelu vaatii *korkeampien* **momenttien** määrittelemistä.
- Tarkastelemme lisäksi jakauman **kvantiileja** sekä **moodia**.

Jakaumien tunnusluvut: Mitä opimme? – 2/2

- Esitämme tässä luvussa myös monikäyttöiset **Markovin** ja **Tshebyshevin epäyhtälöt**.
- Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöiden avulla voidaan arvioida todennäköisyysjakauman *todennäköisyysmassan määrää jakauman häntäalueilla*.
- Esitämme tässä luvussa myös usean riippumattoman satunnaismuuttujan **aritmeettisen keskiarvon asymptoottista käyttäytymisestä** koskevan **suurten lukujen lain**.

Jakaumien tunnusluvut:
Esitiedot

- Esitiedot: ks. seuraavaa lukua:

  Satunnaismuuttujat ja todennäköisyysjakaumat

Jakaumien tunnusluvut: Lisätiedot

- Tässä luvussa tarkastellaan myös satunnaismuuttujien **summan odotusarvoa** ja **varianssia**.
- Tarkkaan ottaen tämä vaatii täsmennykseen **moniulotteisten satunnaismuuttujien** tarkastelua; ks. lukua

Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja todennäköisyysjakaumat

Jakaumien tunnusluvut

\>> **Odotusarvo**

Varianssi

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Momentit

Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

Moodi

Suurten lukujen laki

Odotusarvo

Avainsanat

Diskreetin jakauman odotusarvo

Jatkuvan jakauman odotusarvo

Odotusarvo

Painopiste

Sijaintiparametri

Satunnaismuuttujien summan odotusarvo

Todennäköisyysmassa

Johdatteleva esimerkki: Arpajaiset 1/7

- Olkoon **arpajaisissa** 1000 *arpaa*.
- *Arpanumerot*: 1, 2, … , 1000.
- *Voitonjako*:

Voitot (mk)	Voittoja (kpl)
1000	1
100	10
20	100

Johdatteleva esimerkki: Arpajaiset 2/7

- *Arvotaan* voittonumerot seuraavalla tavalla:
  (1) Kirjoitetaan arpanumerot lipukkeille.
  (2) Pannaan lipukkeet uurnaan.
  (3) Poimitaan uurnasta *satunnaisesti* 111 arpaa:
    – 100 ensimmäistä saa voittona 20 mk
    – 10 seuraavaa saa voittona 100 mk
    – Viimeinen saa voittona 1000 mk
- *Voitot yhteensä* (mk):

$$1000\times1 + 100\times10 + 20\times100 = 4000$$

- *Voitto yhtä ostettua arpaa kohden* eli *voitto*/*arpa* (mk):

$$4000/1000 = 4$$

Johdatteleva esimerkki: Arpajaiset 3/7

- *Voitto*/*arpa* voidaan laskea myös *toisella tavalla*.
- *Arpanumerot*: 1, 2, … , 1000.
- *Voitonjako*:

Voitot (mk)	Voittoja (kpl)
1000	1
100	10
20	100
0	889

- *Voitto*/*arpa* (mk):

$$\begin{aligned}
&\frac{1\times 1000+10\times 100+100\times 20+889\times 0}{1000}\\
&=\frac{1}{1000}\times 1000+\frac{10}{1000}\times 100+\frac{100}{1000}\times 20+\frac{889}{1000}\times 0\\
&=4
\end{aligned}$$

Johdatteleva esimerkki: Arpajaiset 4/7

- *Voitto*/*arpa* saadaan siis laskutoimituksella

$$\frac{1}{1000}\times 1000+\frac{10}{1000}\times 100+\frac{100}{1000}\times 20+\frac{889}{1000}\times 0=4$$

jossa *voitto*/*arpa* on laskettu voittojen *painotettuna summana*, jossa *painoina* on käytetty voittojen *todennäköisyyksiä*:

$$\Pr(\text{Voitto}=1000)=\frac{1}{1000}=0.001$$

$$\Pr(\text{Voitto}=100)=\frac{10}{1000}=0.01$$

$$\Pr(\text{Voitto}=20)=\frac{100}{1000}=0.1$$

$$\Pr(\text{Voitto}=0)=\frac{889}{1000}=0.889$$

Johdatteleva esimerkki: Arpajaiset 5/7

- Siten suure *voitto*/*arpa* on laskettu kaavalla

  $$\sum x_i p_i$$

  jossa

  x_i = voitto

  p_i = on voiton x_i todennäköisyys
- Suuretta *voitto*/*arpa* kutsutaan todennäköisyyslaskennassa *voiton* **odotusarvoksi**.
- Voiton odotusarvo on *odotettavissa oleva voitto*, jos ostaa *yhden arvan*.
- Voiton odotusarvolle voidaan antaa seuraava *tulkinta*:

  Jos ostetaan useita arpoja, voiton odotusarvo kertoo *keskimääräisen voiton yhtä arpaa kohden*.

Johdatteleva esimerkki: Arpajaiset 6/7

- Arpominen on *satunnaisilmiö*.
- Määritellään *satunnaismuuttuja* X = *voitto*.
- Satunnaismuuttujan X mahdolliset *arvot* x_i (voitot) ja niiden *todennäköisyydet* p_i :

x_i	$\Pr(X = x_i) = p_i$
1000	1/1000
100	10/1000
20	100/1000
0	889/1000

- Huomautus:

  Huomaa, että tulosvaihtoehto 0 mk ja sen todennäköisyys on otettava mukaan!

Johdatteleva esimerkki: Arpajaiset 7/7

- Satunnaismuuttujan X *arvot* x_i ja niiden *todennäköisyydet*

  $$\Pr(X = x_i) = p_i$$

  määrittelevät *diskreetin todennäköisyysjakauman*.
- Lauseke

  $$\sum x_i p_i = \sum x_i \Pr(X = x_i)$$

  määrittelee diskreetin satunnaismuuttujan X *odotusarvon*.
- Huomautus:

  Odotusarvo määritellään seuraavassa erikseen *diskreeteille* ja *jatkuville* jakaumille.

Diskreetin jakauman odotusarvo: Määritelmä

- Olkoon X *diskreetti satunnaismuuttuja*.
- Olkoon $\{x_1, x_2, x_3, \ldots\}$ satunnaismuuttujan X *tulos-vaihtoehtojen* eli arvojen joukko.
- Olkoon satunnaismuuttujan X *pistetodennäköisyysfunktio*

$$f(x_i) = \Pr(X = x_i) = p_i \text{ , } i = 1, 2, 3, \ldots$$

- Satunnaismuuttujan X **odotusarvo** on *vakio*

$$\mathrm{E}(X) = \mu_X = \sum_i x_i \Pr(X = x_i) = \sum_i x_i f(x_i)$$

- Sanomme, että satunnaismuuttujan X odotusarvo $\mathrm{E}(X)$ on sen *jakauman odotusarvo*, joka kuvaa satunnaismuuttujaan X liittyviä todennäköisyyksiä.

Diskreetin jakauman odotusarvo: Kommentteja

- Vaikka satunnaismuuttujan saama arvo vaihtelee satunnaisesti koetoistosta toiseen, satunnaismuuttuja saa *keskimäärin* arvoja, jotka vaihtelevat sen odotusarvon ympärillä.
- *Jos jakaumalla on odotusarvo*, se on jakauman todennäköisyysmassan **painopiste**.
- *Diskreetin* jakauman odotusarvon *ei tarvitse kuulua* ko. satunnaismuuttujan tulosvaihtoehtojen joukkoon.

  Nopanheiton tuloksen odotusarvo on 3.5 (ks. >), mikä ei esiinny mahdollisten tulosvaihtoehtojen joukossa.

Diskreetin jakauman odotusarvo: Esimerkki nopanheitosta

- Nopanheittoon liittyvän **diskreetin tasaisen jakauman** *pistetodennäköisyysfunktio* on muotoa

$$\Pr(X = i) = \frac{1}{6}\,,\ i = 1, 2, 3, 4, 5, 6$$

- Satunnaismuuttujan X *odotusarvo*:

$$\mathrm{E}(X) = \sum_{i=1}^{6} i \Pr(X = i) = \sum_{i=1}^{6} i \frac{1}{6}$$

$$= \frac{1+2+3+4+5+6}{6} = \frac{21}{6}$$

$$= 3.5$$

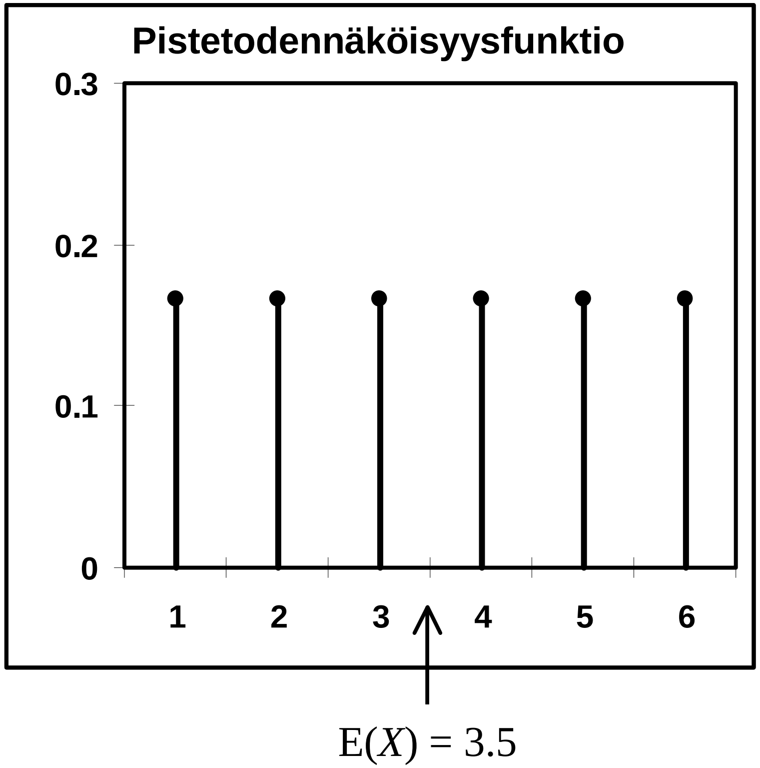

Diskreetin jakauman odotusarvo: Esimerkki onnenpyörästä 1/2

- Olkoon *diskreetin satunnaismuuttujan X pistetodennäköisyysfunktio* muotoa

  $\Pr(X = 1) = 0.3$
  $\Pr(X = 2) = 0.25$
  $\Pr(X = 3) = 0.2$
  $\Pr(X = 4) = 0.15$
  $\Pr(X = 5) = 0.1$

- Pistetodennäköisyysfunktio liittyy luvussa **Satunnaismuuttujat ja todennäköisyysjakaumat** käsiteltyyn esimerkkiin onnenpyörästä.

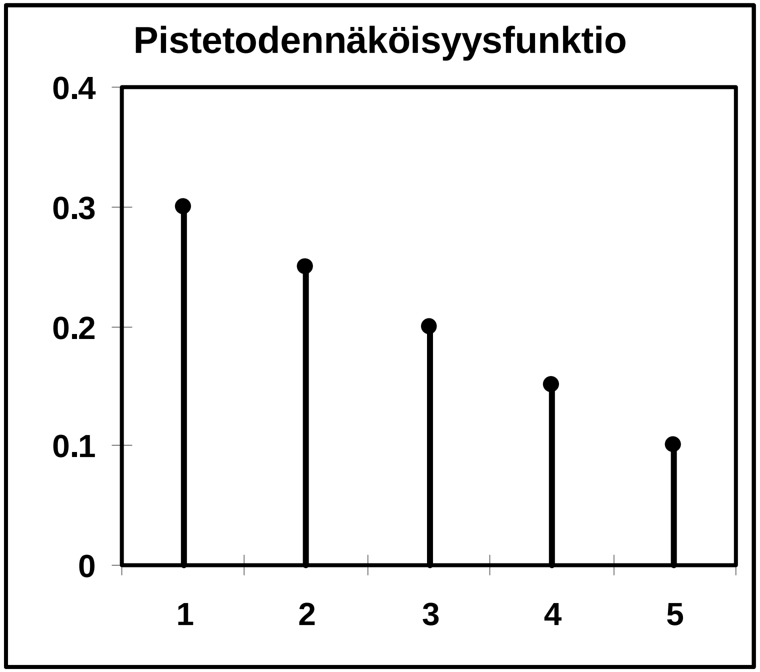

Diskreetin jakauman odotusarvo: Esimerkki onnenpyörästä 2/2

- Satunnaismuuttujan X *odotusarvo*:

$$\begin{aligned}\mathrm{E}(X) &= \sum_{i=1}^{5} i\,\Pr(X=i) \\ &= 1\times 0.3 + 2\times 0.25 + 3\times 0.2 \\ &\quad + 4\times 0.15 + 5\times 0.1 \\ &= 2.5\end{aligned}$$

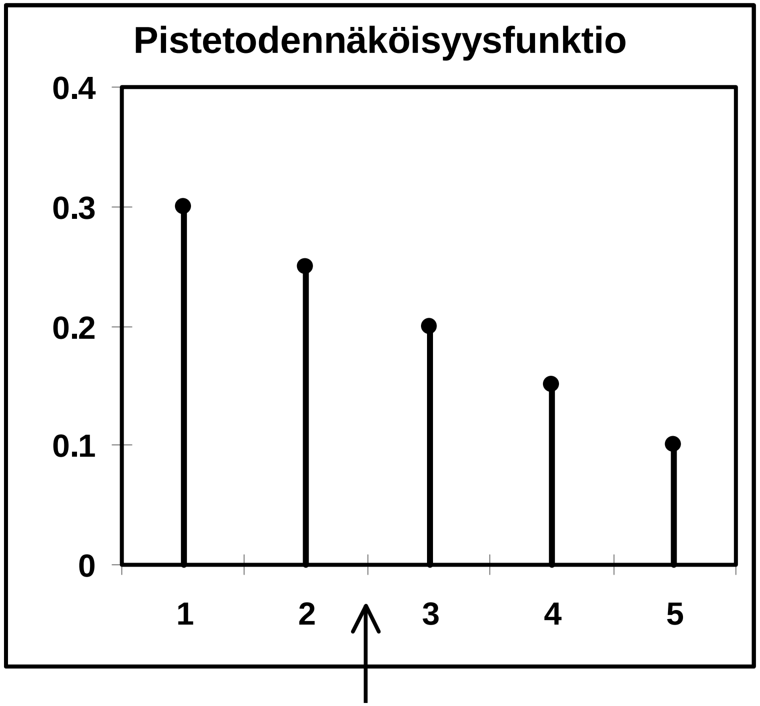

$\mathrm{E}(X) = 2.5$

Jatkuvan jakauman odotusarvo: Määritelmä

- Olkoon X on *jatkuva satunnaismuuttuja*.
- Olkoon satunnaismuuttujan X *tiheysfunktio* $f(x)$.
- Satunnaismuuttujan X **odotusarvo** on *vakio*

$$\mathrm{E}(X) = \mu_X = \int_{-\infty}^{+\infty} x f(x)\,dx$$

- Sanomme, että satunnaismuuttujan X odotusarvo $\mathrm{E}(X)$ on sen *jakauman odotusarvo*, joka kuvaa satunnaismuuttujaan X liittyviä todennäköisyyksiä.

Jatkuvan jakauman odotusarvo: Kommentteja

- Vaikka satunnaismuuttujan saama arvo vaihtelee satunnaisesti koetoistosta toiseen, satunnaismuuttuja saa *keskimäärin* arvoja, jotka vaihtelevat sen odotusarvon ympärillä.
- *Jos jakaumalla on odotusarvo*, se on jakauman todennäköisyysmassan **painopiste**.
- *Jatkuvan* jakauman odotusarvo *kuuluu aina* ko. satunnaismuuttujan tulosvaihtoehtojen joukkoon.

Jatkuvan jakauman odotusarvo: Esimerkki tasaisesta jakaumasta

- **Jatkuvan tasaisen jakauman** *tiheysfunktio* on

$$f(x) = \begin{cases} \dfrac{1}{b-a}, & a \le x \le b \\ 0, & \text{muulloin} \end{cases}$$

- Jakauman *odotusarvo* on

$$\begin{aligned} \mathrm{E}(X) &= \int_{-\infty}^{+\infty} x f(x)\,dx \\ &= \int_a^b x \cdot \frac{1}{b-a}\,dx \\ &= \frac{1}{b-a}\left[\tfrac{1}{2}x^2\right]_a^b \\ &= (b+a)/2 = a + (b-a)/2 \end{aligned}$$

Jatkuva tasainen jakauma

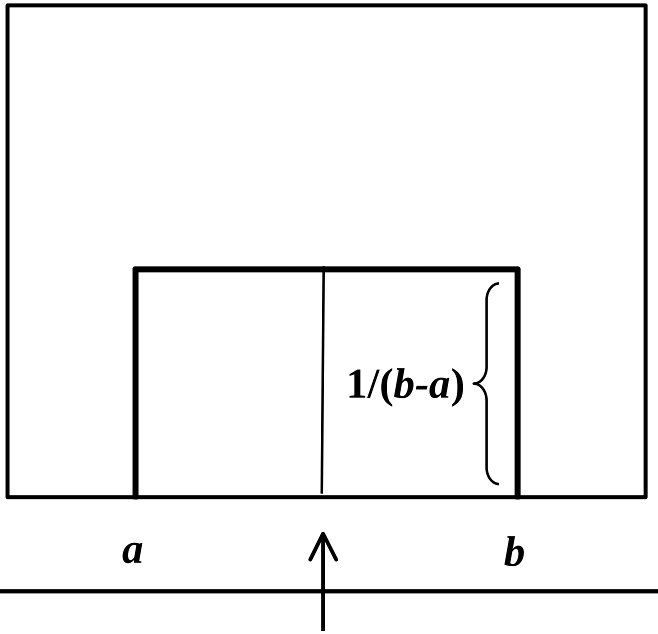

E(X) = a + (b – a)/2

Jatkuvan jakauman odotusarvo: Esimerkki kolmiojakaumasta

- Erään **kolmiojakauman** *tiheysfunktio* on

$$f(x) = \begin{cases} -\frac{1}{2}x + 1, & 0 \le x \le 2 \\ 0, & \text{muulloin} \end{cases}$$

- Jakauman *odotusarvo* on

$$\begin{aligned} \mathrm{E}(X) &= \int_{-\infty}^{+\infty} xf(x)dx \\ &= \int_0^2 x\left(-\tfrac{1}{2}x + 1\right)dx \\ &= \left[-\tfrac{1}{6}x^3 + \tfrac{1}{2}x^2\right]_0^2 \\ &= \frac{2}{3} \end{aligned}$$

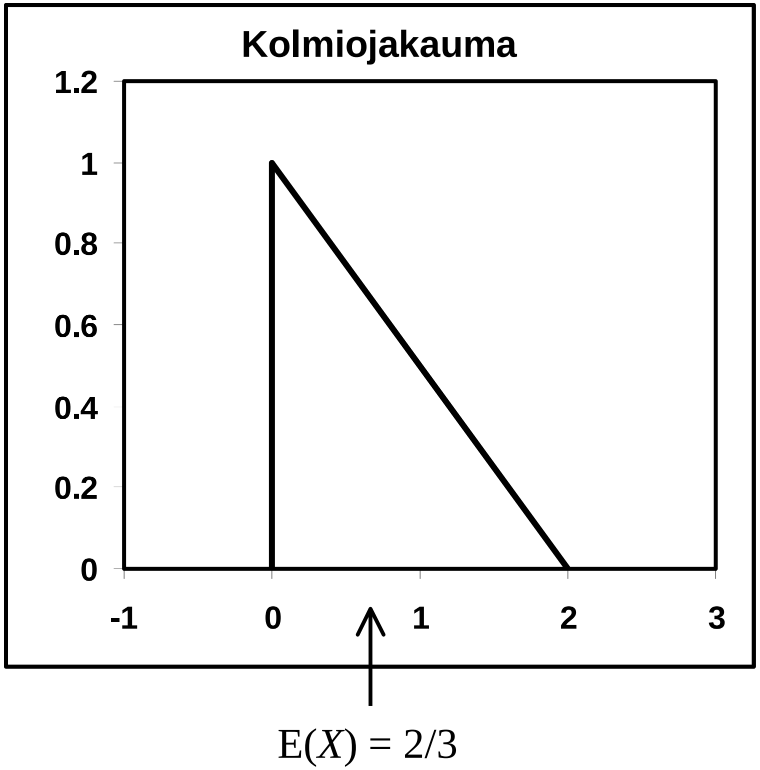

Jatkuvan jakauman odotusarvo: Esimerkki normaalijakaumasta

- **Normaalijakauman** *tiheysfunktio* on

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \exp\left\{ -\left(\frac{x-\mu}{\sigma} \right)^2 \right\}$$

- Normaalijakauman tiheysfunktio on *symmetrinen* suoran $x = \mu$ suhteen.
- Voidaan osoittaa, että normaalijakauman *odotusarvo*

  $\mathrm{E}(x) = \mu$

  ks. lukua **Jatkuvia jakaumia**.

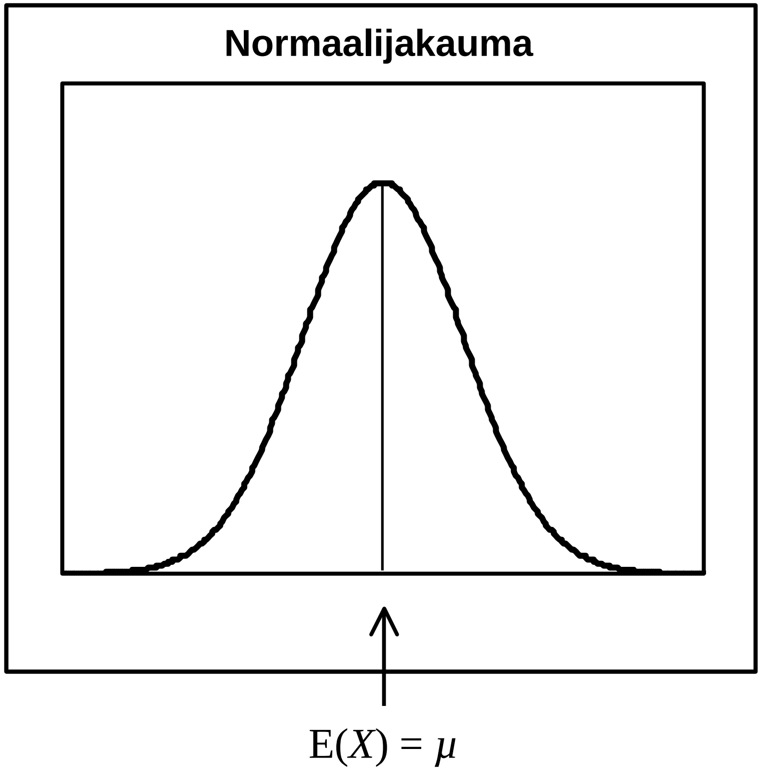

Odotusarvon olemassaolo

- Jakaumalla *ei välttämättä ole* odotusarvoa.
- **Odotusarvon olemassaololla** tarkoitetaan diskreetin jakauman tapauksessa sitä, että

$$\sum_i |x_i| f(x_i) < \infty$$

ja jatkuvan jakauman tapauksessa sitä, että

$$\int_{-\infty}^{+\infty} |x| f(x) dx < \infty$$

Odotusarvo ja todennäköisyysmassan painopiste

- Jos jakaumalla on odotusarvo, se yhtyy aina ko. jakauman todennäköisyysmassan **painopisteeseen**.
- Olkoon

$$\mathrm{E}(X) = \mu$$

satunnaismuuttujan X odotusarvo.

- Jos satunnaismuuttujan X jakauma on *symmetrinen* suoran

$$x = a$$

suhteen, niin

$$\mathrm{E}(X) = \mu = a$$

Vakion odotusarvo

- Olkoon *a ei-satunnainen vakio*.
- **Vakion odotusarvo** on vakio itse:

$$\mathrm{E}(a) = a$$

- Kommentti:

  Vakio *ei vaihtele* koetoistosta toiseen.

Vakion odotusarvo: Perustelu

- Väite: *Vakiolle a* pätee

$$\mathrm{E}(a) = a$$

- Perustelu *jatkuvan jakauman* tapauksessa:

$$\mathrm{E}(a) = \int_{-\infty}^{+\infty} af(x)dx = a\int_{-\infty}^{+\infty} f(x)dx = a \cdot 1 = a$$

Lineaarimuunnoksen odotusarvo

- Olkoon satunnaismuuttujan X odotusarvo $\mathrm{E}(X)$.
- **Satunnaismuuttujan X lineaarimuunnoksen**

  $$Y = a + bX$$

  (a ja b *vakioita*) odotusarvo $\mathrm{E}(Y)$ saadaan soveltamalla ko. lineaarimuunnosta odotusarvoon $\mathrm{E}(X)$:

  $$\mathrm{E}(Y) = a + b\,\mathrm{E}(X)$$

Lineaarimuunnoksen odotusarvo: Perustelu

- Väite: *Lineaarimuunnokselle*

  $$Y = a + bX$$

  pätee

  $$\mathrm{E}(Y) = a + b\mathrm{E}(X).$$

- Perustelu *jatkuvan jakauman* tapauksessa:

  $$\mathrm{E}(Y) = \mathrm{E}(a + bX) = \int_{-\infty}^{+\infty} (a + bx) f(x)dx$$

  $$= a\int_{-\infty}^{+\infty} f(x)dx + b\int_{-\infty}^{+\infty} xf(x)dx$$

  $$= a + b\,\mathrm{E}(X)$$

Lineaarimuunnoksen odotusarvo: Kommentteja

- Satunnaismuuttujan X kertominen vakiolla b merkitsee satunnaismuuttujan X saamien arvojen *mittakaavan muuttamista*.
- Satunnaismuuttujan X saamien arvojen mittakaavan muuttaminen *verrannollisuuskertoimella* b muuttaa satunnaismuuttujan X jakauman todennäköisyysmassan painopistettä samalla kertoimella.
- Vakion a lisääminen satunnaismuuttujaan X merkitsee satunnaismuuttujan X jakauman todennäköisyysmassan *siirtoa*.
- Todennäköisyysmassan siirtäminen vakion a verran siirtää todennäköisyysmassan painopistettä *saman* verran.

Odotusarvo jakauman sijaintiparametrina 1/2

- Koska odotusarvolla on *fysikaalinen tulkinta* todennäköisyysmassan *painopisteenä*, odotusarvoa voidaan kutsua jakauman **sijaintiparametriksi**.
- Oletetaan, että satunnaismuuttujien X ja Y *tiheysfunktiot yksihuippuisia* ja *symmetrisiä painopisteensä suhteen*.
- Tällöin satunnaismuuttujan X todennäköisyysmassan pääosa *sijaitsee vasemmalla* satunnaismuuttujan Y todennäköisyysmassan pääosasta, jos ja vain jos

$$\mathrm{E}(X) < \mathrm{E}(Y)$$

ks. havainnollistusta 1 >.

Odotusarvo jakauman sijaintiparametrina 2/2

- Myös jos jakauma on *yksihuippuinen*, mutta *vino*, odotusarvo kuvaa luontevalla tavalla jakauman todennäköisyysmassan pääosan *sijaintia*; ks. havainnollistusta 2 >.
- Sen sijaan, jos jakauma on *monihuippuinen*, jakauman todennäköisyysmassan pääosien ei tarvitse olla lähellä odotusarvoa; ks. havainnollistusta 3 >.

Odotusarvo jakauman sijaintiparametrina: Havainnollistus 1

- Kuva oikealla esittää kolmen **normaalijakauman** N_1, N_2 ja N_3 *tiheysfunktioita* f_1, f_2 ja f_3 .
- Tiheysfunktiot f_1, f_2 ja f_3 ovat *yksihuippuisia* ja *symmetrisiä* suorien $x = \mu_1$, $x = \mu_2$ ja $x = \mu_3$ suhteen.
- Jakaumat N_2 ja N_3 on saatu *siirtämällä* jakauman N_1 todennäköisyysmassaa *oikealle*.
- Jakaumien N_1, N_2 ja N_3 odotusarvot μ_1, μ_2 ja μ_3 toteuttavat epäyhtälöt

  $\mu_1 < \mu_2 < \mu_3$

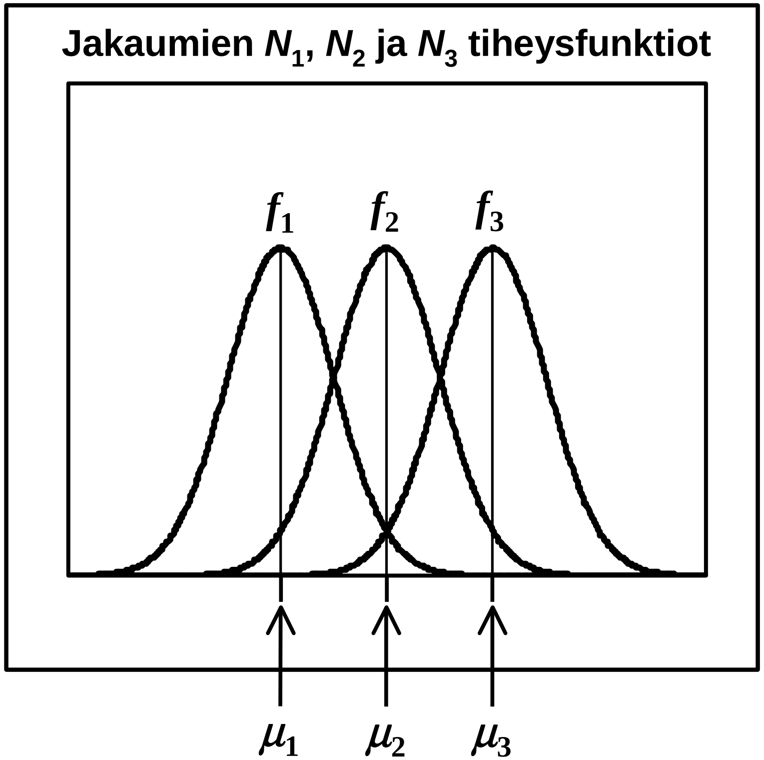

Odotusarvo jakauman sijaintiparametrina: Havainnollistus 2

- Kuva oikealla esittää kahden **eksponenttijakauman** E_1 ja E_2 *tiheysfunktioita* f_1 ja f_2 .
- Tiheysfunktiot f_1 ja f_2 ovat *yksihuippuisia* ja *epä-symmetrisiä*.
- Jakauman E_1 todennäköisyys-massa *on keskittynyt* jakauman E_2 todennäköisyysmassaa *voimakkaammin origon lähelle*.
- Jakaumien E_1 ja E_2 odotusarvot μ_1 ja μ_2 toteuttavat epäyhtälön

$$\mu_1 < \mu_2$$

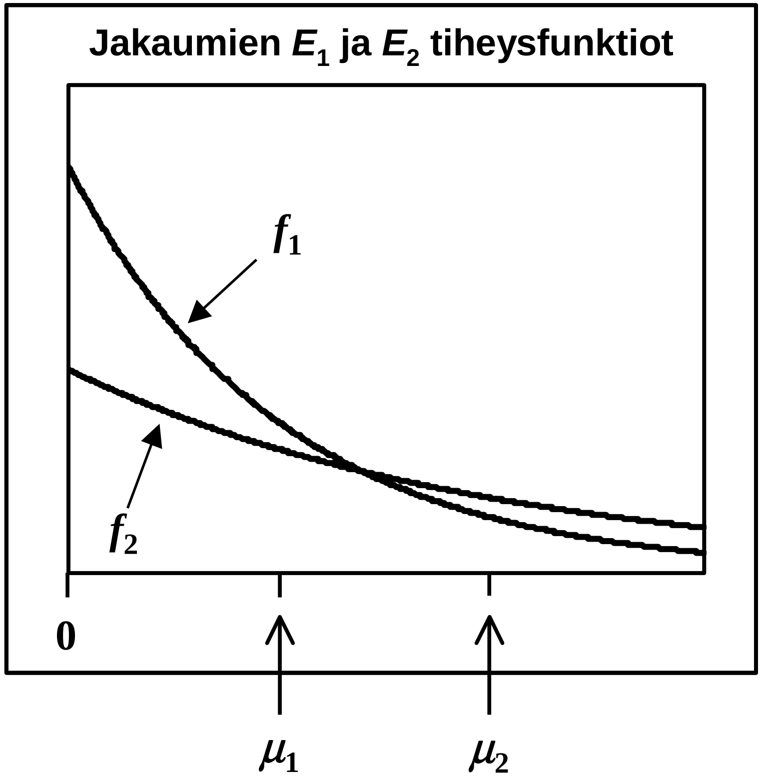

Odotusarvo jakauman sijaintiparametrina: Havainnollistus 3

- Kuva oikealla esittää erään **sekoitetun normaalijakauman** *N tiheysfunktiota f*.
- Tiheysfunktio *f* on *kaksi-huippuinen* ja *symmetrinen* suoran $x = \mu$ suhteen.
- Jakauman *N* todennäköisyys-massalla *on* vaaka-akselilla *kaksi keskittymää*.
- Jakauman *N* odotusarvo μ on todennäköisyysmassojen keskittymien *välissä*.

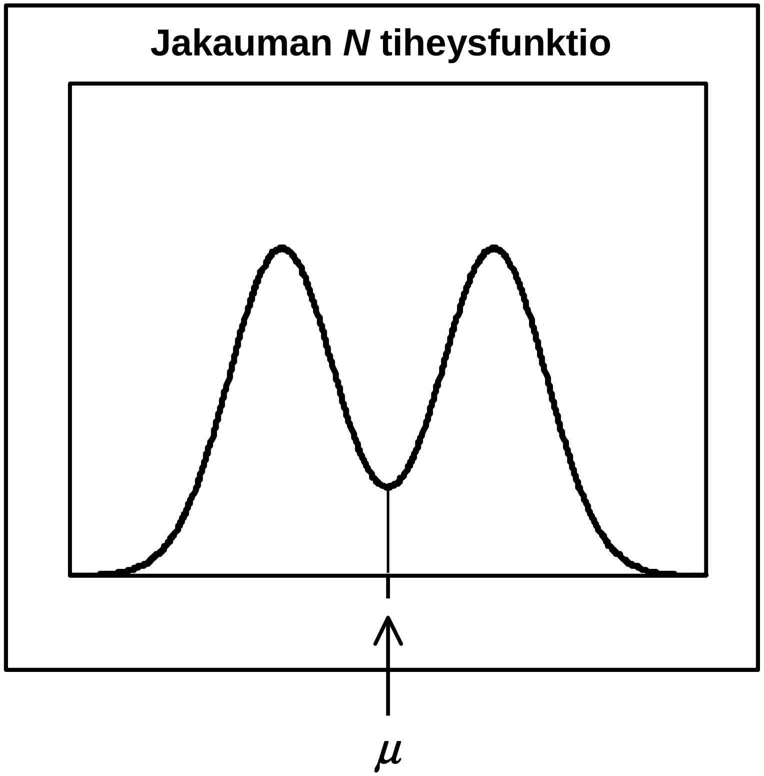

Summan ja erotuksen odotusarvo

- Satunnaismuuttujien X ja Y **summan $X + Y$ odotusarvo** on

$$\mathrm{E}(X+Y)=\mathrm{E}(X)+\mathrm{E}(Y)$$

- Satunnaismuuttujien X ja Y **erotuksen $X - Y$ odotusarvo** on

$$\mathrm{E}(X-Y)=\mathrm{E}(X)-\mathrm{E}(Y)$$

- Tämä merkitsee sitä, että odotusarvo on *lineaarinen operaattori*.
- Huomautus:

  Todistus vaatii *kaksiulotteisten satunnaismuuttujien* määrittelemistä ja esitetään luvussa **Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja todennäköisyysjakaumat.**

Summan odotusarvo: Yleistys

- Olkoot X_i , $i = 1, 2, \ldots , n$ *satunnaismuuttujia* ja a_i , $i = 1, 2, \ldots , n$ *vakioita*.
- Satunnaismuuttujien X_i , $i = 1, 2, \ldots , n$ **painotetun summan**

$$\sum a_i X_i$$

odotusarvo on

$$\mathrm{E}\left(\sum_{i=1}^{n} a_i X_i\right) = \sum_{i=1}^{n} a_i \,\mathrm{E}(X_i)$$

Diskreetin satunnaismuuttujan funktion odotusarvo: Määritelmä

- Olkoon X *diskreetti satunnaismuuttuja*, jonka *piste-todennäköisyysfunktio* on

$$f(x_i) = \Pr(X = x_i) = p_i \text{ , } i = 1, 2, 3, \ldots$$

- Olkoon g reaaliarvoinen funktio.
- Satunnaismuuttujan $g(X)$ odotusarvo on vakio

$$\mathrm{E}(g(X)) = \mu_{g(X)} = \sum_i g(x_i) f(x_i)$$

Jatkuvan satunnaismuuttujan funktion odotusarvo: Määritelmä

- Olkoon X *jatkuva satunnaismuuttuja*, jonka *tiheysfunktio* on

  $$f(x)$$

- Olkoon g reaaliarvoinen funktio.
- Satunnaismuuttujan $g(X)$ odotusarvo on vakio

  $$\mathrm{E}(g(X)) = \mu_{g(X)} = \int_{-\infty}^{+\infty} g(x)f(x)dx$$

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo

>> Varianssi

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Momentit

Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

Moodi

Suurten lukujen laki

Varianssi

Avainsanat

Diskreetin jakauman varianssi
Empiirinen jakauma
Hajontaparametri
Jatkuvan jakauman varianssi
Odotusarvo
Painopiste
Satunnaismuuttujien summan varianssi
Sijaintiparametri
Standardipoikkeama
Todennäköisyysmassan hajaantuneisuus
Todennäköisyysmassan keskittyneisyys
Varianssi

Varianssi:
Yleinen määritelmä

- Olkoon satunnaismuuttujan X odotusarvo

$$\mathrm{E}(X) = \mu_X$$

- Satunnaismuuttujan X **varianssi** on *vakio*

$$\mathrm{D}^2(X) = \mathrm{Var}(X) = \sigma_X^2 = \mathrm{E}(X - \mu_X)^2$$

- Satunnaismuuttujan X varianssi on satunnaismuuttujan X omasta odotusarvostaan μ_X määrätyn *poikkeaman neliön odotusarvo*.

Diskreetin jakauman varianssi

- Olkoon X *diskreetti satunnaismuuttuja*.
- Olkoon $\{x_1, x_2, \ldots \}$ satunnaismuuttujan X *tulos-vaihtoehtojen* eli arvojen joukko.
- Olkoon satunnaismuuttujan X *pistetodennäköisyysfunktio*

$$f(x_i) = \Pr(X = x_i) = p_i \;,\; i = 1, 2, \ldots$$

- Tällöin satunnaismuuttujan X **varianssi** on *vakio*

$$\mathrm{D}^2(X) = \mathrm{Var}(X) = \sigma_X^2 = \sum_i (x_i - \mu_X)^2 p_i$$

Jatkuvan jakauman varianssi

- Olkoon X on *jatkuva satunnaismuuttuja*.
- Olkoon satunnaismuuttujan X *tiheysfunktio* $f(x)$.
- Tällöin satunnaismuuttujan X **varianssi** on *vakio*

$$\mathrm{D}^2(X) = \mathrm{Var}(X) = \sigma_X^2 = \int_{-\infty}^{+\infty} (x-\mu_X)^2 f(x)dx$$

Varianssin olemassaolo

- Jakaumalla *ei välttämättä ole* varianssia.
- **Varianssin olemassaololla** tarkoitetaan sitä, että varianssin määrittelevä summa (diskreetin jakauman tapauksessa) tai integraali (jatkuvan jakauman tapauksessa) on äärellinen.

Varianssin määritelmä: Kommentteja

- Varianssi kuvaa todennäköisyysmassan **hajaantuneisuutta** tai – mikä on sama asia – **keskittyneisyyttä** jakauman *painopisteen* suhteen.
- Jos

$$\mathrm{Var}(X) > \mathrm{Var}(Y)$$

niin satunnaismuuttujan X todennäköisyysmassa on hajaantunut *voimakkaammin oman painopisteeseensä suhteen* kuin satunnaismuuttujan Y todennäköisyysmassa *oman painopisteeseensä suhteen*.
- Koska varianssi kuvaa todennäköisyysmassan hajaantuneisuutta, sitä voidaan kutsua **hajonta-parametriksi**.

Varianssi jakauman hajaantuneisuuden mittana: Esimerkki normaalijakaumista 1/2

- Kuva oikealla esittää kolmen **normaalijakauman** N_1, N_2 ja N_3 *tiheysfunktioita* f_1, f_2 ja f_3 .
- Kaikilla jakaumilla on *sama* odotusarvo μ.
- Tiheysfunktiot f_1, f_2 ja f_3 ovat *yksihuippuisia* ja *symmetrisiä* suoran $x = \mu$ suhteen.

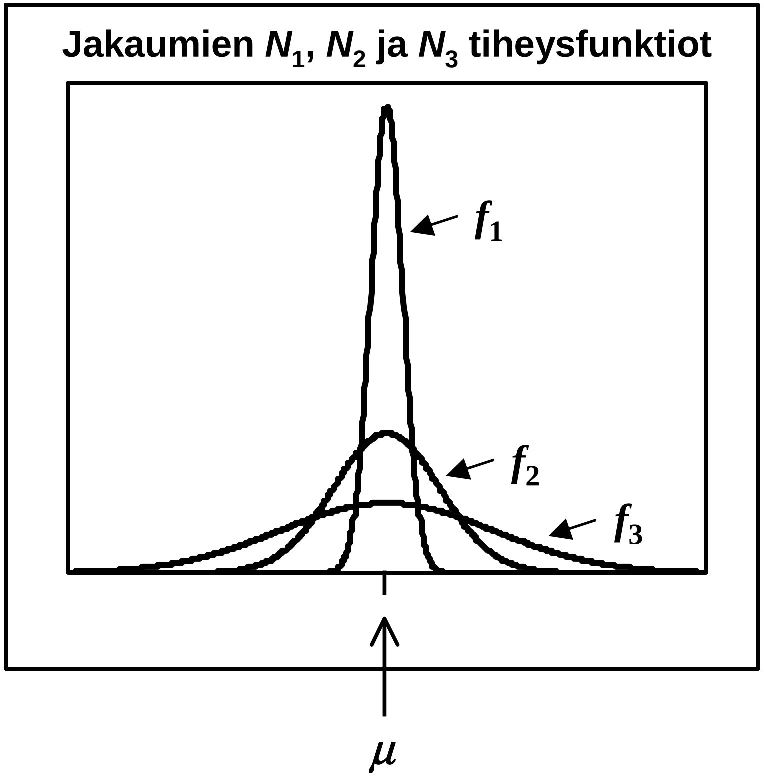

Varianssi jakauman hajaantuneisuuden mittana: Esimerkki normaalijakaumista 2/2

- Jakauman N_1 todennäköisyysmassa *on keskittynein*, kun taas jakauman N_3 todennäköisyysmassa on *hajaantunein*.
- Jakaumien varianssit toteuttavat epäyhtälöt:

  $\mathrm{Var}(X_1) < \mathrm{Var}(X_2) < \mathrm{Var}(X_3)$

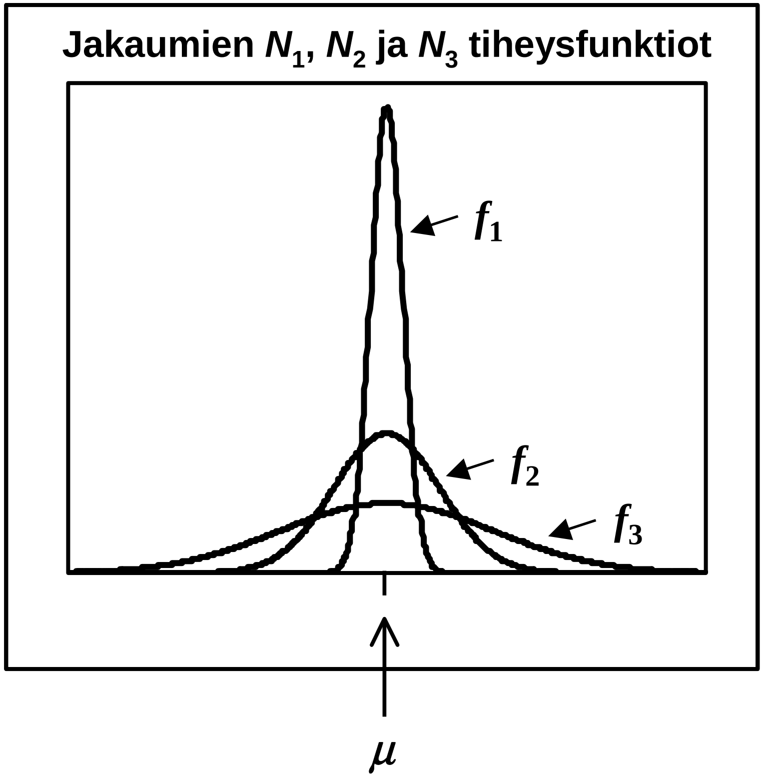

Varianssi: Toinen laskukaava

- Olkoon satunnaismuuttujan X *odotusarvo*

$$\mathrm{E}(X) = \mu$$

- Satunnaismuuttujan X *varianssi* voidaan laskea myös kaavalla

$$\mathrm{Var}(X) = \alpha_2 - \mu^2$$

jossa

$$\alpha_2 = \mathrm{E}(X^2)$$

on satunnaismuuttujan X *toinen* (*origo*-) *momentti*.

Varianssin toinen laskukaava: Perustelu

- Olkoot satunnaismuuttujan X *odotusarvo*

$$\mathrm{E}(X) = \mu$$

ja *toinen momentti*

$$\mathrm{E}(X^2) = \alpha_2$$

- Satunnaismuuttujan X *varianssi* on

$$\begin{aligned}
\mathrm{Var}(X) &= \mathrm{E}(X-\mu)^2 \\
&= \mathrm{E}(X^2 - 2\mu X + \mu^2) \\
&= \mathrm{E}(X^2) - 2\mu\,\mathrm{E}(X) + \mathrm{E}(\mu^2) \\
&= \alpha_2 - 2\mu \times \mu + \mu^2 \\
&= \alpha_2 - \mu^2
\end{aligned}$$

Standardipoikkeama: Määritelmä

- Olkoon satunnaismuuttujan X odotusarvo

$$\mathrm{E}(X) = \mu_X$$

- Satunnaismuuttujan X **standardipoikkeama** on vakio

$$\mathrm{D}(X) = \sigma_X = \sqrt{\mathrm{E}(X - \mu_X)^2}$$

- Standardipoikkeamaa käytetään samaan tapaan kuin varianssia todennäköisyysmassan *hajaantuneisuuden* (*keskittyneisyyden*) mittana.
- Standardipoikkeama on – toisin kuin varianssi – samoissa *mittayksiköissä* kuin odotusarvo.

Diskreetin jakauman varianssi: Esimerkki nopanheitosta 1/2

- Nopanheiton tulosta satunnaisilmiönä kuvaavan **diskreetin tasaisen jakauman** *pistetodennäköisyysfunktio*:

$$\mathrm{P}(X = i) = \frac{1}{6}\,,\; i = 1, 2, 3, 4, 5, 6$$

- Satunnaismuuttujan *X odotusarvo*:

$$\mathrm{E}(X) = \mu = \sum_{i=1}^{6} i \,\Pr(X = i) = \sum_{i=1}^{6} i \frac{1}{6} = \frac{21}{6} = 3.5$$

- Satunnaismuuttujan *X toinen momentti*:

$$\mathrm{E}(X^2) = \alpha_2 = \sum_{i=1}^{6} i^2 \Pr(X = i) = \sum_{i=1}^{6} i^2 \frac{1}{6}$$

$$= \frac{1^2 + 2^2 + 3^2 + 4^2 + 5^2 + 6^2}{6} = \frac{91}{6}$$

Diskreetin jakauman varianssi: Esimerkki nopanheitosta 2/2

- Satunnaismuuttujan X *varianssi*:

$$\mathrm{Var}(X) = \mathrm{D}^2(X) = \sigma^2 = \alpha_2 - \mu^2 = \frac{91}{6} - \left(\frac{21}{6}\right)^2 = \frac{35}{12} \approx 2.917$$

- Satunnaismuuttujan X *standardipoikkeama* eli *keskihajonta*:

$$\mathrm{D}(X) = \sigma = \sqrt{2.917} \approx 1.708$$

Diskreetin jakauman odotusarvo ja varianssi: Laskujen järjestäminen 1/5

- Nopanheiton tulosta satunnaisilmiönä kuvaavan **diskreetin tasaisen jakauman** *odotusarvon* ja *varianssin* määräämistä varten tarvittavat laskutoimitukset voidaan järjestää seuraavan taulukon muotoon:

	Keskiarvo			Varianssi 1		Varianssi 2		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
i	x_i	p_i	$x_i p_i$	x_i^2	$x_i^2 p_i$	$x_i - \mu$	$(x_i - \mu)^2$	$(x_i - \mu)^2 p_i$
1	1	1/6	1/6	1	1/6	–2.5	6.25	25/24
2	2	1/6	2/6	4	4/6	–1.5	2.25	9/24
3	3	1/6	3/6	9	9/6	–0.5	0.25	1/24
4	4	1/6	4/6	16	16/6	+0.5	0.25	1/24
5	5	1/6	5/6	25	25/6	+1.5	2.25	9/24
6	6	1/6	6/6	36	36/6	+2.5	6.25	25/24
Σ	21	1	21/6	91	91/6	0	17.5	70/24

Diskreetin jakauman odotusarvo ja varianssi: Laskujen järjestäminen 2/5

- Taulukon rivillä Σ on sarakesummat riveiltä 1-6:

Sarake 2: $\sum x_i = 21$

Sarake 3: $\sum p_i = 1$

Sarake 4: $\sum x_i p_i = \mu = 21/6 = 3.5$

Sarake 5: $\sum x_i^2 = 91$

Sarake 6: $\sum x_i^2 p_i = \alpha_2 = 91/6 = 15.167$

Sarake 7: $\sum (x_i - \mu) = 0$

Sarake 8: $\sum (x_i - \mu)^2 = 17.5$

Sarake 9: $\sum (x_i - \mu)^2 p_i = \sigma^2 = 70/24 = 2.917$

Diskreetin jakauman odotusarvo ja varianssi: Laskujen järjestäminen 3/5

- Satunnaismuuttujan *X odotusarvon* määräämistä varten tarvittavat laskutoimitukset on suoritettu sarakkeissa 2-4.
- Odotusarvo saadaan rivin Σ sarakkeesta 4:

$$\mathrm{E}(X) = \mu = \sum x_i p_i = 21/6 = 3.5$$

Diskreetin jakauman odotusarvo ja varianssi: Laskujen järjestäminen 4/5

- Satunnaismuuttujan *X varianssi* voidaan määrätä kahdella eri tavalla:
- Kaava 1:

$$\mathrm{Var}(X) = \alpha_2 - \mu^2$$

jossa

$$\alpha_2 = \mathrm{E}(X^2) = \sum x_i^2 p_i$$

$$\mu = \mathrm{E}(X) = \sum x_i p_i$$

- Kaava 2:

$$\mathrm{Var}(X) = \mathrm{E}(X-\mu)^2 = \sigma^2 = \sum \left(x_i - \mu\right)^2 p_i$$

jossa μ on kuten kaavassa 1.

Diskreetin jakauman odotusarvo ja varianssi: Laskujen järjestäminen 5/5

- Kaavan 1 vaatimat laskutoimitukset on tehty sarakkeissa 2-4 ja 5-6:

$$\mathrm{E}(X) = \mu = \sum x_i p_i = 21/6 = 3.5$$

$$\mathrm{E}(X^2) = \alpha_2 = \sum x_i^2 p_i = 91/6 = 15.167$$

- Kaavan 1 mukaan

$$\mathrm{Var}(X) = \alpha_2 - \mu^2 = \frac{91}{6} - \left(\frac{21}{6}\right)^2 = \frac{35}{12} = 2.917$$

- Kaavan 2 vaatimat laskutoimitukset on tehty sarakkeissa 2-4 ja 7-9:

$$\mathrm{Var}(X) = \mathrm{E}(X-\mu)^2 = \sigma^2 = \sum (x_i - \mu)^2 p_i = \frac{70}{24} = 2.917$$

- Kaavan 2 soveltaminen on siinä mielessä monimutkaisempaa kuin kaavan 1 soveltaminen, että kaavassa 2 on erotuksien $(x_i - \mu)$ määräämiseksi *ensin* määrättävä odotusarvo μ.

Jatkuvan jakauman odotusarvo ja varianssi: Esimerkki tasaisesta jakaumasta 1/2

- Erään **jatkuvan tasaisen jakauman** *tiheysfunktio*:

$$f(x) = \begin{cases} \dfrac{1}{b}, & 0 \le x \le b \\ 0, & \text{muulloin} \end{cases}$$

- Satunnaismuuttujan X *odotusarvo*:

$$\mathbf{E}(X) = \mu = \int_{-\infty}^{+\infty} xf(x)dx = \int_0^b x\frac{1}{b}dx = \left[\frac{1}{2b}x^2\right]_0^b = \frac{b}{2}$$

- Satunnaismuuttujan X *toinen momentti*:

$$\mathrm{E}(X^2) = \alpha_2 = \int_{-\infty}^{+\infty} x^2 f(x)dx = \int_0^b x^2\frac{1}{b}dx = \left[\frac{x^3}{3b}\right]_0^b = \frac{b^2}{3}$$

Jatkuvan jakauman odotusarvo ja varianssi: Esimerkki tasaisesta jakaumasta 2/2

- Satunnaismuuttujan X *varianssi*:

$$\mathrm{Var}(X) = \mathrm{D}^2(X) = \sigma^2 = \alpha_2 - \mu^2 = \frac{b^2}{3} - \left(\frac{b}{2}\right)^2 = \frac{b^2}{12}$$

- Satunnaismuuttujan X *standardipoikkeama*:

$$\mathrm{D}(X) = \sigma = \sqrt{\frac{b^2}{12}} = \frac{b}{2\sqrt{3}}$$

Vakion varianssi

- Olkoon *a ei-satunnainen vakio*.
- **Vakion varianssi** on nolla:

$$\mathrm{Var}(a) = 0$$

- Tulkinta:

Vakio *ei vaihtele* satunnaiskokeesta toiseen.

Vakion varianssi: Perustelu

- Väite: Vakiolle a pätee

  $\mathrm{Var}(a) = 0$

- Perustelu:

  $$\mathrm{Var}(a) = \mathrm{E}\big(a - \mathrm{E}(a)\big)^2 = \mathrm{E}(a-a)^2 = \mathrm{E}(0) = 0$$

  koska vakiolle a pätee:

  $\mathrm{E}(a) = a$

Lineaarimuunnoksen varianssi

- Olkoon satunnaismuuttujan X varianssi Var(X).
- **Satunnaismuuttujan *X* lineaarimuunnoksen**

$$Y = a + bX$$

(*a* ja *b* *vakiota*) varianssi on

$$\mathrm{Var}(Y) = b^2\,\mathrm{Var}(X)$$

Lineaarimuunnoksen varianssi: Perustelu

- Väite: *Lineaarimuunnokselle*

  $Y = a + bX$

  pätee

  $\mathrm{Var}(Y) = b^2\mathrm{Var}(X).$

- Perustelu:

$$\begin{aligned}\mathrm{Var}(Y) = \mathrm{Var}(a+bX) &= \mathrm{E}\left[(a+bX)-\mathrm{E}\left(a+bX\right)\right]^2 \\ &= \mathrm{E}\left[a+bX-a-b\,\mathrm{E}(X)\right]^2 \\ &= \mathrm{E}\left[bX-b\,\mathrm{E}(X)\right]^2 \\ &= b^2\,\mathrm{E}\left[X-\mathrm{E}(X)\right]^2 \\ &= b^2\,\mathrm{Var}(X)\end{aligned}$$

Lineaarimuunnoksen varianssi: Kommentteja

- Satunnaismuuttujan X kertominen vakiolla b merkitsee satunnaismuuttujan X saamien arvojen *mittakaavan muuttamista*.
- Satunnaismuuttujan X saamien arvojen mittakaavan muuttaminen *verrannollisuuskertoimella* b muuttaa satunnaismuuttujan X varianssia kertoimella b^2.
- Vakion a lisääminen satunnaismuuttujaan X merkitsee satunnaismuuttujan X jakauman todennäköisyysmassan *siirtoa*.
- Todennäköisyysmassan siirtäminen *ei muuta* todennäköisyysmassan hajaantuneisuutta.

Standardointi

- Olkoon X satunnaismuuttuja, jonka odotusarvo $\mathrm{E}(X) = \mu$ ja varianssi $\mathrm{D}^2(X) = \sigma^2$.
- Tällöin **standardoidun satunnaismuuttujan**

$$Z = \frac{X-\mu}{\sigma}$$

odotusarvo

$$\mathrm{E}(Z) = 0$$

ja varianssi

$$\mathrm{D}^2(Z) = 1$$

Standardointi: Perustelu

- Olkoot $\mathrm{E}(X) = \mu$ ja $\mathrm{D}^2(X) = \sigma^2$.
- Standardoidaan satunnaismuuttuja X:

$$Z = \frac{X-\mu}{\sigma}$$

- Tällöin

$$\mathrm{E}(Z) = \mathrm{E}\left(\frac{1}{\sigma}X - \frac{\mu}{\sigma}\right) = \frac{1}{\sigma}\mathrm{E}(X) - \frac{\mu}{\sigma} = \frac{1}{\sigma}\mu - \frac{\mu}{\sigma} = 0$$

$$\mathrm{D}^2(Z) = \mathrm{D}^2\left(\frac{1}{\sigma}X - \frac{\mu}{\sigma}\right) = \frac{1}{\sigma^2}\mathrm{D}^2(X) = \frac{1}{\sigma^2}\sigma^2 = 1$$

Summan ja erotuksen varianssi 1/2

- Oletetaan, että satunnaismuuttujat X ja Y ovat *riippumattomia*.
- Tarkastellaan satunnaismuuttujien X ja Y *summan* $X + Y$ ja *erotuksen* $X - Y$ varianssia.
- Huomautus:

  Satunnaismuuttujien X ja Y *riippumattomuudella* tarkoitetaan seuraavaa:

  Se, mitä arvoja satunnaismuuttuja X saa, ei saa riippua siitä, mitä arvoja satunnaismuuttuja Y saa ja kääntäen, se, mitä arvoja satunnaismuuttuja Y saa, ei saa riippua siitä, mitä arvoja satunnaismuuttuja X saa; käsite täsmennetään luvussa **Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja todennäköisyysjakaumat.**

Summan ja erotuksen varianssi 2/2

- Riippumattomien satunnaismuuttujien X ja Y **summan $X + Y$ varianssi** on

$$\mathrm{Var}(X+Y)=\mathrm{Var}(X)+\mathrm{Var}(Y)$$

- Riippumattomien satunnaismuuttujien X ja Y **erotuksen $X - Y$ varianssi** on

$$\mathrm{Var}(X-Y)=\mathrm{Var}(X)+\mathrm{Var}(Y)$$

- Huomautus:

  Todistus vaatii *kaksiulotteisen satunnaismuuttujan* määrittelemistä ja esitetään luvussa **Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja todennäköisyysjakaumat.**

Summan ja erotuksen varianssi: Kommentteja

- Oletetaan, että satunnaismuuttujat X ja Y ovat *riippumattomia*.
- Tällöin satunnaismuuttujien X ja Y *summan* ja *erotuksen* varianssille pätee

$$\mathrm{Var}(X \pm Y) = \mathrm{Var}(X) + \mathrm{Var}(Y)$$

- Huomaa:

$$\mathrm{Var}(X - Y) \neq \mathrm{Var}(X) - \mathrm{Var}(Y)$$

$$\mathrm{D}(X + Y) \neq \mathrm{D}(X) + \mathrm{D}(Y)$$

$$\mathrm{D}(X - Y) \neq \mathrm{D}(X) - \mathrm{D}(Y)$$

Summan varianssi: Yleistys

- Olkoot satunnaismuuttujat X_i , $i = 1, 2, \dots , n$ *riippumattomia* ja a_i , $i = 1, 2, \dots , n$ *vakioita*.
- Tällöin satunnaismuuttujien X_i , $i = 1, 2, \dots , n$ **painotetun summan**

  $$\sum a_i X_i$$

  varianssi on

  $$\mathrm{Var}\left(\sum_{i=1}^{n} a_i X_i\right) = \sum_{i=1}^{n} a_i^2 \,\mathrm{Var}(X_i)$$

Empiirinen jakauma 1/3

- Oletetaan, että *diskreetin satunnaismuuttujan* X *mahdolliset arvot* ovat

$$x_i\ ,\ i = 1, 2, \ldots , n$$

- Liitetään satunnaismuuttujan X arvoihin *symmetriset todennäköisyydet*

$$\Pr(X = x_i) = p_i = \frac{1}{n}\ , i = 1, 2, \ldots, n$$

- Otannan perustyypissä, *yksinkertaisessa satunnais-otannassa*, *havaintoarvot* x_i noudattavat tätä, ns. **empiiristä jakaumaa**.

Empiirinen jakauma 2/3

- Suoraan diskreetin satunnaismuuttujan odotusarvon ja varianssin määritelmistä saadaan:

$$\mathrm{E}(X) = \mu = \sum_{i=1}^{n} x_i p_i = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} x_i = \bar{x}$$

$$\mathrm{E}(X^2) = \alpha_2 = \sum_{i=1}^{n} x_i^2 p_i = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} x_i^2$$

$$\mathrm{Var}(X) = \mathrm{D}^2(X) = \sigma^2 = \sum_{i=1}^{n} (x_i - \mu)^2 p_i = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} (x_i - \bar{x})^2$$

Empiirinen jakauma 3/3

- Huomaa, että odotusarvo

$$\mathrm{E}(X) = \mu = \overline{x} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} x_i$$

on lukujen x_i **aritmeettinen keskiarvo** ja

$$\mathrm{Var}(X) = \mathrm{D}^2(X) = \sigma^2 = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}(x_i - \overline{x})^2$$

on lukujen x_i ns. **otosvarianssi**.

Aritmeettisen keskiarvon odotusarvo ja varianssi 1/2

- Olkoot X_i , i = 1, 2, … , n *riippumattomia* satunnais-muuttujia.
- Oletetaan lisäksi, että satunnaismuuttujilla X_i , i = 1, 2, … , n on *sama* odotusarvo ja varianssi:

$$\mathrm{E}(X_i) = \mu \text{ , } \mathrm{D}^2(X_i) = \sigma^2 \text{ , } i = 1, 2, \ldots, n$$

- Olkoon

$$\bar{X} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} X_i$$

satunnaismuuttujien X_i , i = 1, 2, … , n *aritmeettinen keskiarvo*.

Aritmeettisen keskiarvon odotusarvo ja varianssi 2/2

- Tällöin

$$\mathrm{E}(\bar{X}) = \mu$$

$$\mathrm{D}^2(\bar{X}) = \frac{\sigma^2}{n}$$

- Huomautuksia:
  - Satunnaismuuttujien X_i aritmeettisen keskiarvon odotusarvo on sama kuin yksittäisten muuttujien yhteinen odotusarvo.
  - Satunnaismuuttujien X_i aritmeettinen keskiarvo vaihtelee varianssilla mitattuna *vähemmän* kuin muuttujat itse.

Aritmeettisen keskiarvon odotusarvo ja varianssi: Perustelu

- Olkoot X_i , i = 1, 2, … , n *riippumattomia* satunnaismuuttujia, joille

$$\mathrm{E}(X_i) = \mu \text{ , } \mathrm{D}^2(X_i) = \sigma^2 \text{ , } i = 1, 2, \ldots, n$$

- Tällöin

$$\begin{aligned}
\mathrm{E}(\bar{X}) &= \mathrm{E}\left(\frac{1}{n}\sum_i X_i\right) = \frac{1}{n}\mathrm{E}\left(\sum_i X_i\right) = \frac{1}{n}\sum_i \mathrm{E}(X_i) \\
&= \frac{1}{n}\sum_i \mu = \frac{1}{n}\cdot n\mu = \mu
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\mathrm{D}^2(\bar{X}) &= \mathrm{D}^2\left(\frac{1}{n}\sum_i X_i\right) = \frac{1}{n^2}\mathrm{D}^2\left(\sum_i X_i\right) = \frac{1}{n^2}\sum_i \mathrm{D}^2(X_i) \\
&= \frac{1}{n^2}\sum_i \sigma^2 = \frac{1}{n^2}\cdot n\sigma^2 = \frac{\sigma^2}{n}
\end{aligned}$$

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo

Varianssi

\>> Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Momentit

Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

Moodi

Suurten lukujen laki

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Avainsanat

Markovin epäyhtälö
Odotusarvo
Tshebyshevin epäyhtälö
Varianssi

Markovin epäyhtälö

- Olkoon $g(X)$ satunnaismuuttujan X *positiivinen* reaaliarvoinen funktio, jonka *odotusarvo* on

$$\mathrm{E}(g(X))$$

- Tällöin jokaiselle reaaliselle vakiolle $a > 0$ pätee **Markovin epäyhtälö**

$$\Pr\left(g(X) \geq a\right) \leq \frac{\mathrm{E}(g(X))}{a}$$

Markovin epäyhtälö: Todistus

- Todistamme Markovin epäyhtälön *jatkuvien* satunnaismuuttujien tapauksessa.
- Olkoon $g(X)$ satunnaismuuttujan X *positiivinen* reaaliarvoinen funktio, jonka odotusarvo on $\mathrm{E}(g(X))$.
- Olkoon satunnaismuuttujan X *tiheysfunktio* $f(x)$ ja olkoon $a > 0$ *vakio*.
- *Markovin epäyhtälö* saadaan epäyhtälöketjusta

$$\begin{aligned} \mathrm{E}(g(X)) &= \int_{-\infty}^{+\infty} g(x)f(x)dx \\ &\geq a\int_S f(x)dx \\ &= a\Pr(g(X) \geq a) \end{aligned}$$

jossa

$$S = \{x \,|\, g(x) \geq a\}$$

Markovin epäyhtälö: Kommentteja 1/2

- Markovin epäyhtälön

$$\Pr\big(g(X) \geq a\big) \leq \frac{\mathrm{E}(g(X))}{a}$$

mukaan todennäköisyys sille, että mielivaltaisen satunnaismuuttujan X (jolle odotusarvo $\mathrm{E}(g(X))$ on olemassa) *positiivinen* funktio $g(X)$ saa *suurempia* arvoja kuin $a > 0$, on *korkeintaan*

$$\frac{\mathrm{E}(g(X))}{a}$$

Markovin epäyhtälö: Kommentteja 2/2

- Markovin epäyhtälön erikoistapauksena saadaan *positiivisille* satunnaismuuttujille X epäyhtälö

$$\Pr\left(X \geq a\right) \leq \frac{\mathrm{E}(X)}{a}$$

jossa $a > 0$.

- Siten mielivaltaisen *positiivisen* satunnaismuuttujan (jonka odotusarvo $\mathrm{E}(X)$ on olemassa) todennäköisyysjakauman todennäköisyysmassasta *korkeintaan*

$$100 \times \frac{\mathrm{E}(X)}{a} \%$$

on etäisyyttä $a > 0$ *kauempana* origosta.

Tshebyshevin epäyhtälö

- Olkoon X satunnaismuuttuja, jonka *odotusarvo* on

$$\mathrm{E}(X) = \mu$$

ja *varianssi* on

$$\mathrm{Var}(X) = \sigma^2$$

- Tällöin pätee **Tshebyshevin epäyhtälö**

$$\Pr\left(\left|X-\mu\right| \geq k\sigma\right) \leq \frac{1}{k^2}$$

Tshebyshevin epäyhtälö: Todistus

- Todistamme Tshebyshevin epäyhtälön *jatkuvien* satunnaismuuttujien tapauksessa.
- Olkoon X *jatkuva* satunnaismuuttuja.
- Olkoon satunnaismuuttujan X *tiheysfunktio* $f(x)$, sen *odotusarvo* $\mathrm{E}(X) = \mu$ ja *varianssi* $\mathrm{Var}(X) = \sigma^2$ sekä olkoon $k > 0$ *vakio*.
- *Tshebyshevin epäyhtälö* seuraa *Markovin epäyhtälöstä*

$$\Pr\left(g(X) \geq a\right) \leq \frac{\mathrm{E}(g(X))}{a}$$

valitsemalla

$$g(x) = (x-\mu)^2 \; ; \mu = \mathrm{E}(X)$$

$$a = k^2\sigma^2 \; ; \sigma^2 = \mathrm{Var}(X) = \mathrm{E}[g(X)]$$

Tshebyshevin epäyhtälö: Kommentteja 1/3

- Tshebyshevin epäyhtälön

$$\Pr\left(\left|X-\mu\right|\geq k\sigma\right)\leq\frac{1}{k^2}$$

mukaan mielivaltaisen satunnaismuuttujan X (jonka odotusarvo $\mathrm{E}(X)=\mu$ ja varianssi $\mathrm{Var}(X)=\sigma^2$ ovat olemassa) todennäköisyysmassasta *korkeintaan*

$$100\times\frac{1}{k^2}\,\%$$

on etäisyyttä $k\sigma$ *kauempana* jakauman painopisteestä μ.

Tshebyshevin epäyhtälö: Kommentteja 2/3

- Jos X on mielivaltainen satunnaismuuttuja, jolla on odotusarvo ja varianssi, Tshebyshevin epäyhtälö antaa *absoluuttisen ylärajan* satunnaismuuttujan X todennäköisyysjakauman ”häntäalueiden” todennäköisyysmassan osuudelle.
- Jos satunnaismuuttujan X jakauma spesifioidaan tarkemmin, ”häntäalueiden” todennäköisyysmassan osuudesta voidaan antaa tarkempia arvioita.

Tshebyshevin epäyhtälö: Kommentteja 3/3

- Esimerkki:

Tshebyshevin epäyhtälön mukaan *kaikille satunnaismuuttujille* X, joilla on odotusarvo $\mathrm{E}(X) = \mu$ ja varianssi $\mathrm{Var}(X) = \sigma^2$, pätee

$$\Pr\left(\left|X-\mu\right| \ge 3\sigma\right) \le \frac{1}{9}$$

Jos tiedämme, että X noudattaa *normaalijakaumaa* (ks. lukua **Jatkuvia jakaumia**), saadaan (esimerkiksi normaalijakaumien taulukoiden avulla) tarkempi tulos:

$$\Pr\left(\left|X-\mu\right| \ge 3\sigma\right) \approx 0.3\,\%$$

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo

Varianssi

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

>> Momentit

Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

Moodi

Suurten lukujen laki

Momentit

Avainsanat

Keskusmomentit

Momentit

Odotusarvo

Origomomentit

Origomomentit

- Olkoon X satunnaismuuttuja.
- Tällöin satunnaismuuttujan X^k odotusarvo

$$\mathrm{E}(X^k) = \alpha_k$$

on satunnaismuuttujan X ***k*. momentti** eli k. momentti *origon suhteen*.

Origomomentit: Erikoistapauksia

- Olkoon

$$\mathrm{E}(X^k) = \alpha_k$$

satunnaismuuttujan X ***k*. momentti**

- Erityisesti:

$$\alpha_0 = 1$$

$$\alpha_1 = \mathrm{E}(X) = \mu$$

- Siten satunnaismuuttujan X 1. momentti on satunnaismuuttujan X *odotusarvo*.

Keskusmomentit

- Olkoon X satunnaismuuttuja, jonka odotusarvo on

$$\mathrm{E}(X) = \mu$$

- Tällöin satunnaismuuttujan $(X-\mu)^k$ odotusarvo

$$\mathrm{E}\left[(X-\mu)^k\right] = \mu_k$$

on satunnaismuuttujan X ***k*. keskusmomentti** eli *k*. momentti *painopisteen* μ *suhteen*.

Keskusmomentit: Erikoistapauksia

- Olkoon
$$\mathrm{E}\left[(X-\mu)^k\right]=\mu_k$$
satunnaismuuttujan X ***k*. keskusmomentti** eli
k. momentti *painopisteen* μ *suhteen*.
- Erityisesti:
$$\mu_1 = 0$$
$$\mu_2 = \mathrm{E}\left[(X-\mu)^2\right]=\sigma^2 = \mathrm{Var}(X) = \mathrm{D}^2(X)$$
- Siten satunnaismuuttujan X 1. keskusmomentti *häviää aina* ja 2. keskusmomentti on satunnaismuuttujan X *varianssi*.

Momenttien olemassaolo

- Satunnaismuuttujan X ***k*. origomomentti on olemassa**, jos

$$\mathrm{E}(|X|^k) < \infty$$

- Satunnaismuuttujan X ***k*. keskusmomentti on olemassa**, jos vastaava origomomentti on olemassa.
- Voidaan osoittaa, että jos

$$\mathrm{E}(|X|^n) < \infty$$

jollekin $n \in \mathbb{N}$, niin

$$\mathrm{E}(|X|^k) < \infty \text{ kaikille } k < n$$

- Jos siis satunnaismuuttujalla on n. origomomentti, sillä on myös kaikki alempien kertalukujen momentit.

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo

Varianssi

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Momentit

\>> Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

Moodi

Suurten lukujen laki

Vinous ja huipukkuus

Avainsanat

Huipukkuus

Keskusmomentit

Odotusarvo

Origomomentit

Vinous

Momentit

- Olkoon on
$$\alpha_k = \mathrm{E}(X^k)\,,\ k = 1, 2, 3, \ldots$$
satunnaismuuttujan X ***k*. origomomentti**.
- Olkoon
$$\mu_k = \mathrm{E}\left[(X - \alpha_1)^k\right],\ k = 1, 2, 3, \ldots$$
satunnaismuuttujan X ***k*. keskusmomentti**.
- Huomaa:
$$\alpha_1 = \mathrm{E}(X) = \mu$$
$$\mu_2 = \mathrm{E}\left[(X - \mu)^2\right] = \mathrm{Var}(X)$$

Vinous

- Tunnuslukua

$$\gamma_1 = \frac{\mu_3}{\mu_2^{3/2}}$$

käytetään *todennäköisyysjakaumien* **vinouden** *mittana*.

Todennäköisyysjakaumien vinous

- Jos todennäköisyysjakauman pistetodennäköisyys- tai tiheysfunktio on *yksihuippuinen*, pätee seuraava:

  $\gamma_1 < 0$: Jakauma on **negatiivisesti vino** eli **vino vasemmalle**, jolloin jakauman vasen häntä on pitempi kuin oikea häntä.

  $\gamma_1 = 0$: Jakauma on **symmetrinen**.

  $\gamma_1 > 0$: Jakauma on **positiivisesti vino** eli **vino oikealle**, jolloin jakauman oikea häntä on pitempi kuin vasen häntä.

- Huomautus:

  Normaalijakaumalle $\gamma_1 = 0$.

Todennäköisyysjakaumien vinous: Havainnollistus

Alla on kuvattuna kolme *yksihuippuista* tiheysfunktiota.

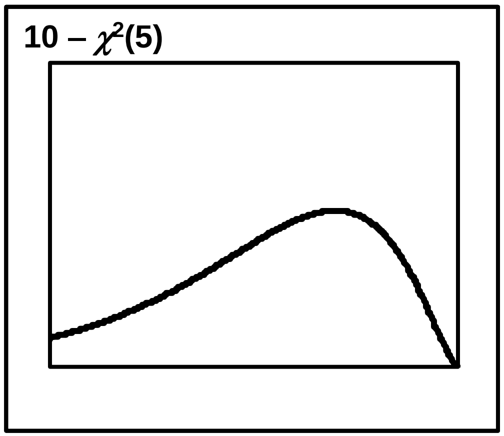

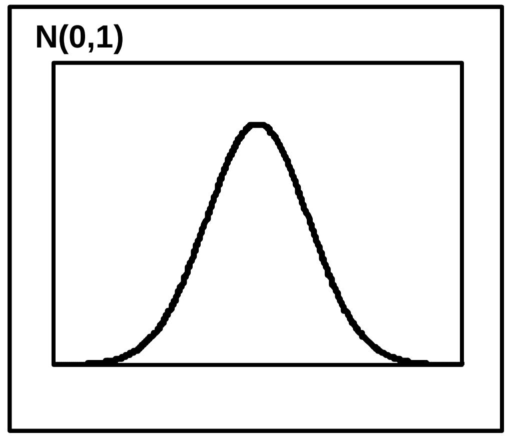

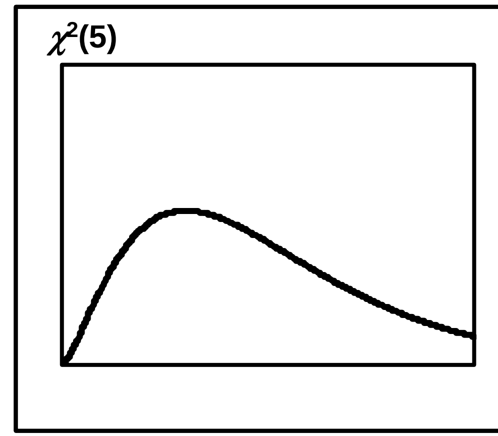

$\gamma_1 < 0$:
Jakauma on **negatiivisesti vino** eli **vino vasemmalle**.

$\gamma_1 = 0$:
Jakauma on **symmetrinen**.

$\gamma_1 > 0$:
Jakauma on **positiivisesti vino** eli **vino oikealle**.

Huipukkuus

- Tunnuslukua

$$\gamma_2 = \frac{\mu_4}{\mu_2^2} - 3$$

käytetään *todennäköisyysjakaumien* **huipukkuuden** *mittana*.

Todennäköisyysjakaumien huipukkuus

- Jos todennäköisyysjakauman pistetodennäköisyys- tai tiheysfunktio on *yksihuippuinen*, pätee seuraava:

  $\gamma_2 > 0$: Jakauma on **huipukas** (normaalijakaumaan verrattuna).

  $\gamma_2 < 0$: Jakauma on **laakea** (normaalijakaumaan verrattuna).

- Huomautus:

  Normaalijakaumalle $\gamma_2 = 0$.

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo
Varianssi
Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt
Momentit
Vinous ja huipukkuus
>> Kvantiilit
Moodi
Suurten lukujen laki

Kvantiilit

Avainsanat

Desiili

Kertymäfunktio

Kvantiili

Kvartiili

Mediaani

Prosenttipiste

Kvantiilin määritelmä

- Olkoon X satunnaismuuttuja.
- Olkoon lisäksi

$$0 < p < 1$$

- Jos luku x_p toteuttaa ehdot

$$\Pr(X \leq x_p) \geq p$$

$$\Pr(X \geq x_p) \geq 1 - p$$

sanomme, että x_p on satunnaismuuttujan X ja sen jakauman **kvantiili** kertalukua p.

- Kvantiili x_p toteuttaa siis epäyhtälöt

$$\Pr(X < x_p) \leq p \leq \Pr(X \leq x_p)$$

Kvantiilin määritelmä: Kommentteja

- Kvantiilit voidaan määrätä myös sellaisille satunnaismuuttujille, joilla *ei ole* momentteja.
- Kvantiilit *eivät välttämättä ole yksikäsitteisiä*:

  (i) *Diskreettien* satunnaismuuttujien kvantiilit *ovat usein monikäsitteisiä*.

  (ii) *Jatkuvien* satunnaismuuttujien kvantiilit *ovat yksikäsitteisiä*; ks. seuraavaa kalvoa.

Jatkuvan satunnaismuuttujan kvantiilit

- Olkoon

  $$F(x) = \Pr(X \leq x)$$

  jatkuvan satunnaismuuttujan X kertymäfunktio.
- Tällöin satunnaismuuttujan X kvantiili x_p toteuttaa yhtälön

  $$F(x_p) = p$$
- Kvantiili x_p jakaa satunnaismuuttujan X jakauman todennäköisyysmassan *kahteen osaan* niin, että massasta

  $$p\times 100\ \%$$

  on kvantiilista x_p *vasemmalla* ja

  $$(1-p)\times 100\ \%$$

  on kvantiilista x_p *oikealla*.

Jatkuvan satunnaismuuttujan kvantiilit: Esimerkki 1/2

- Kuva oikealla esittää **standardoidun normaali-jakauman** N(0, 1) *kertymä-funktiota* $\Phi(z)$.
- Standardoidun normaalijakauman N(0, 1) taulukoiden mukaan:

$$\Phi(0.52) = \Pr(Z \le 0.52) \approx 0.7$$

- Siten

$$x_{0.7} \approx 0.52$$

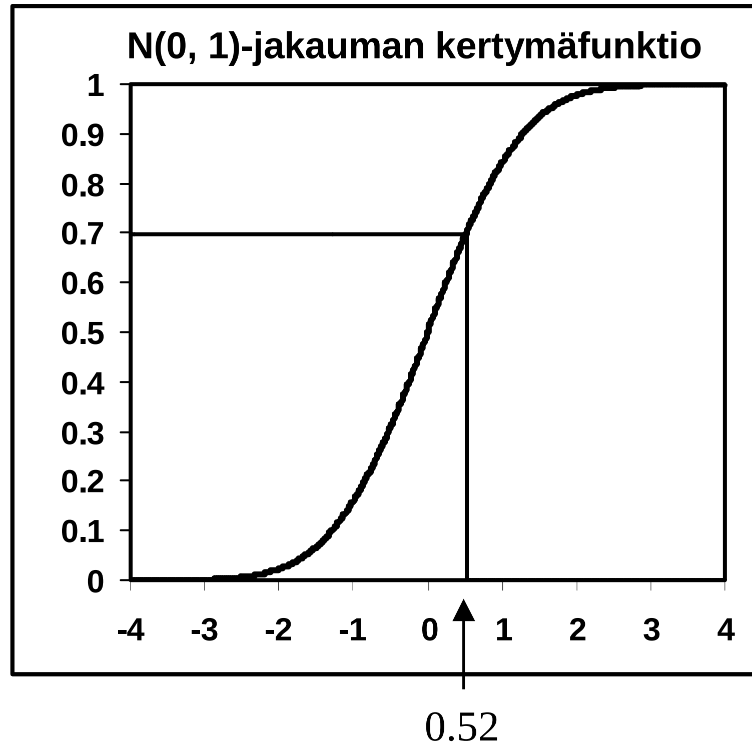

Jatkuvan satunnaismuuttujan kvantiilit: Esimerkki 2/2

- Kuva oikealla esittää **standardoidun normaali-jakauman** N(0, 1) *tiheys-funktiota*.
- Standardoidun normaalijakauman N(0, 1) taulukoiden mukaan:

  Alueen A pinta-ala

  $$= \int_{-\infty}^{0.52} f_Z(z)dz$$

  $$= \Pr(Z \leq 0.52)$$

  $$\approx 0.7$$
- Siten

  $$x_{0.7} \approx 0.52$$

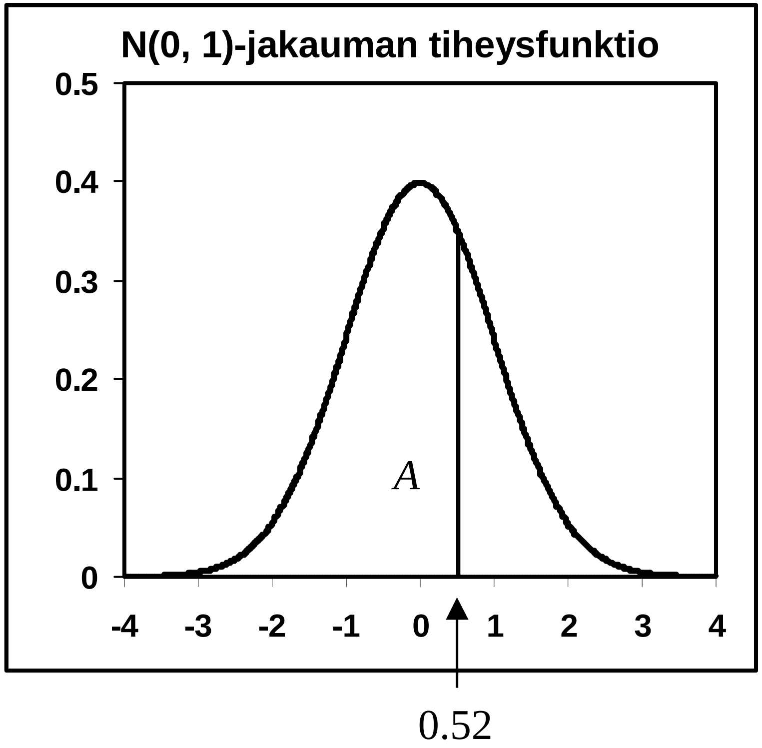

Kvantiilit ja tilastolliset taulukot

- Useimmissa *todennäköisyyslaskennan ja tilastotieteen oppikirjoissa on taulukoituna* keskeisten *tilastollisessa päättelyssä* käytettävien jatkuvien jakaumien kvantiileja x_p ja niitä vastaavia todennäköisyyksiä p.
- Useimmissa *tilastollisissa tietokoneohjelmissa on aliohjelmia*, jotka laskevat tavallisimpien jatkuvien jakaumien kvantiileja x_p ja niitä vastaavia toden-näköisyyksiä p.
- Lisätietoja: ks. lukua **Normaalijakaumasta johdettuja jakaumia.**

Prosenttipisteet

- Jos p on muotoa

  $$p = q/100\ ,\ q = 1, 2, \ldots , 99$$

  kvantiilia x_p kutsutaan ***q*. prosenttipisteeksi**.
- Jatkuvan satunnaismuuttujan tapauksessa q. prosenttipiste jakaa jakauman todennäköisyysmassan *kahteen osaan* niin, että massasta

  $$q\ \%$$

  on q. prosenttipisteestä *vasemmalla* ja

  $$(100 - q)\ \%$$

  on q. prosenttipisteestä *oikealla*.

Desiilit

- Jos p on muotoa

$$p = 10 \times q/100 \; , \; q = 1, 2, \ldots , 9$$

kvantiilia x_p kutsutaan ***q*. desiiliksi**.

- Jatkuvan satunnaismuuttujan tapauksessa q. desiili jakaa jakauman todennäköisyysmassan *kahteen osaan* niin, että massasta

$$10 \times q \; \%$$

on q. desiilistä *vasemmalla* ja

$$(100 - 10 \times q) \; \%$$

on q. desiilistä *oikealla*.

Kvartiilit 1/2

- Jos p on muotoa

  $$p = 25\times q/100 \text{ , } q = 1, 2, 3$$

  kvantiilia x_p kutsutaan ***q*. kvartiiliksi**.
- Jatkuvan satunnaismuuttujan tapauksessa q. kvartiili jakaa satunnaismuuttujan X jakauman todennäköisyys-massan *kahteen osaan* niin, että massasta

  $$25\times q \text{ \%}$$

  on q. kvartiilista *vasemmalla* ja

  $$(100 - 25\times q) \text{ \%}$$

  on q. kvartiilista *oikealla*.

Kvartiilit 2/2

- Kvartiileja merkitään tavallisesti symboleilla Q_1, Q_2, Q_3 ja sanotaan, että

  Q_1 = **alakvartiili**
  Q_2 = **keskikvartiili**
  Q_3 = **yläkvartiili**

- Jatkuvan satunnaismuuttujan tapauksessa kvartiilit jakavat jakauman todennäköisyysmassan *neljään yhtä suureen osaan*:

  25 % massasta on kvartiilista Q_1 *vasemmalle*
  25 % massasta on kvartiilien Q_1 ja Q_2 *välissä*
  25 % massasta on kvartiilien Q_2 ja Q_3 *välissä*
  25 % massasta on kvartiilista Q_3 *oikealle*

Mediaani

- Jos

  $p = 0.5$

  kvantiilia x_p kutsutaan **mediaaniksi**.
- Mediaania merkitään tavallisesti symbolilla *Me*.
- Jatkuvan satunnaismuuttujan tapauksessa mediaani *Me* jakaa jakauman todennäköisyysmassan *kahteen yhtä suureen osaan* niin, että massasta

  50 %

  on mediaanista *vasemmalla* ja

  50 %

  on mediaanista *oikealla*.

Mediaani: Kommentteja

- Jakauman mediaani *ei välttämättä ole* yksikäsitteinen.
- Jakauman mediaani yhtyy jakauman 50. *prosenttipisteeseen*, 5. *desiiliin* ja *keskikvartiiliin* Q_2.
- Mediaani voidaan määrätä myös sellaisille satunnaismuuttujille, joilla *ei ole* odotusarvoa.
- Jos satunnaismuuttujan X jakauma on *symmetrinen* suoran $x = a$ suhteen, niin jakauman mediaani yhtyy pisteeseen a:

  $$Me = a$$

- Jos symmetrisellä jakaumalla *on odotusarvo* $\mathrm{E}(X) = \mu$, niin jakauman mediaani yhtyy pisteeseen μ:

  $$Me = \mu$$

Kvantiilit

Mediaani: Esimerkki

- Kuva oikealla esittää **eksponenttijakauman** Exp(1) *tiheysfunktiota*

  $$f(x) = e^{-x}\ ,\ x \geq 0$$

  välillä [0, 4].
- Jakauman *mediaani* saadaan ratkaisemalla yhtälö

  $$\int_0^x e^{-t}dt = \left[-e^{-t}\right]_0^x$$

  $$= 1 - e^{-x} = 0.5$$

  x:n suhteen.
- Siten

  $Me = x = \log(2) \approx 0.69$

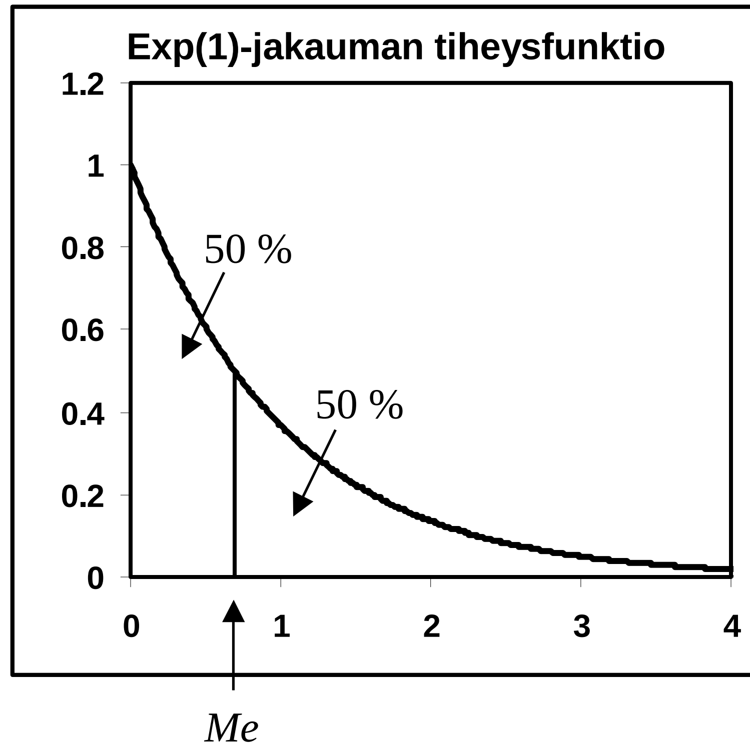

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo

Varianssi

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Momentit

Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

>> Moodi

Suurten lukujen laki

Moodi

Avainsanat

Maksimi

Moodi

Diskreetin satunnaismuuttujan moodi

- Olkoon X *diskreetti* satunnaismuuttuja, jonka *pistetodennäköisyysfunktio* on

$$f(x) = \Pr(X = x)$$

- Piste Mo on *diskreetin satunnaismuuttujan* X ja sen jakauman **moodi**, jos pistetodennäköisyysfunktio $f(x)$ saavuttaa maksiminsa pisteessä $x = Mo$:

$$f(Mo) = \max_{x} f(x)$$

Diskreetin satunnaismuuttujan moodi: Esimerkki

- Kuva oikealla esittää **binomijakauman** Bin(12, 1/3) *pistetodennäköisyysfunktiota*

$$f(x) = \binom{12}{x}\left(\frac{1}{3}\right)^{x}\left(\frac{2}{3}\right)^{12-x}$$

- Jakauman *moodi Mo* on pisteessä

$$x = 4$$

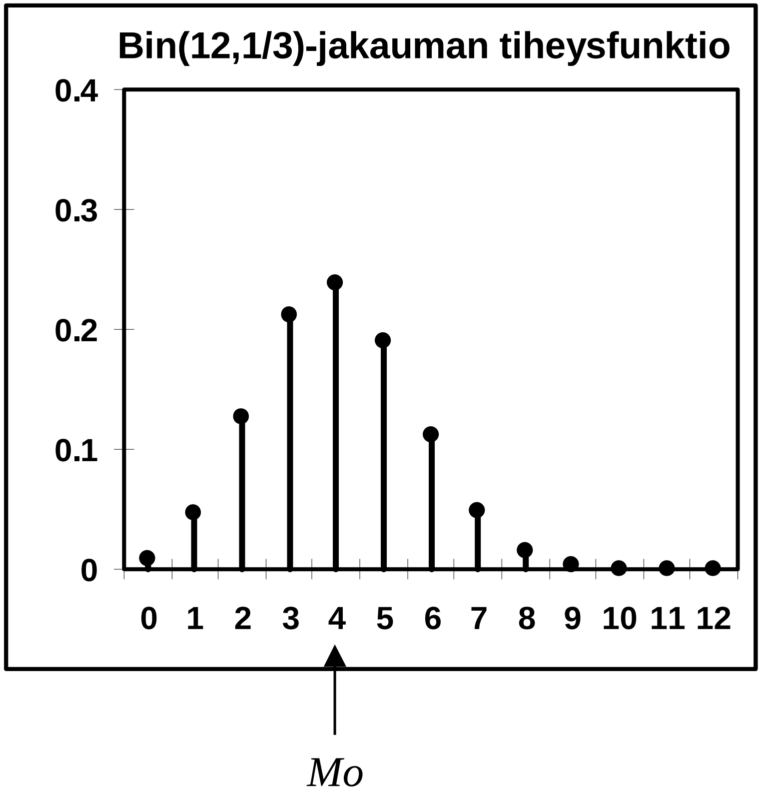

Jatkuvan satunnaismuuttujan moodi

- Olkoon X *jatkuva* satunnaismuuttuja, jonka *tiheysfunktio* on

$$f(x)$$

- Piste Mo on *jatkuvan satunnaismuuttujan* X ja sen jakauman **moodi**, jos tiheysfunktio $f(x)$ saavuttaa maksiminsa pisteessä $x = Mo$:

$$f(Mo) = \max_x f(x)$$

Jatkuvan satunnaismuuttujan moodi: Esimerkki

- Kuva oikealla esittää erään **sekoitetun normaalijakauman** *N tiheysfunktiota f*.
- Tiheysfunktio *f* on *kaksi-huippuinen* ja *symmetrinen* suoran $x = \mu$ suhteen.
- Jakaumalla *N* on *kaksi lokaalia moodia* Mo_1 ja Mo_2 .

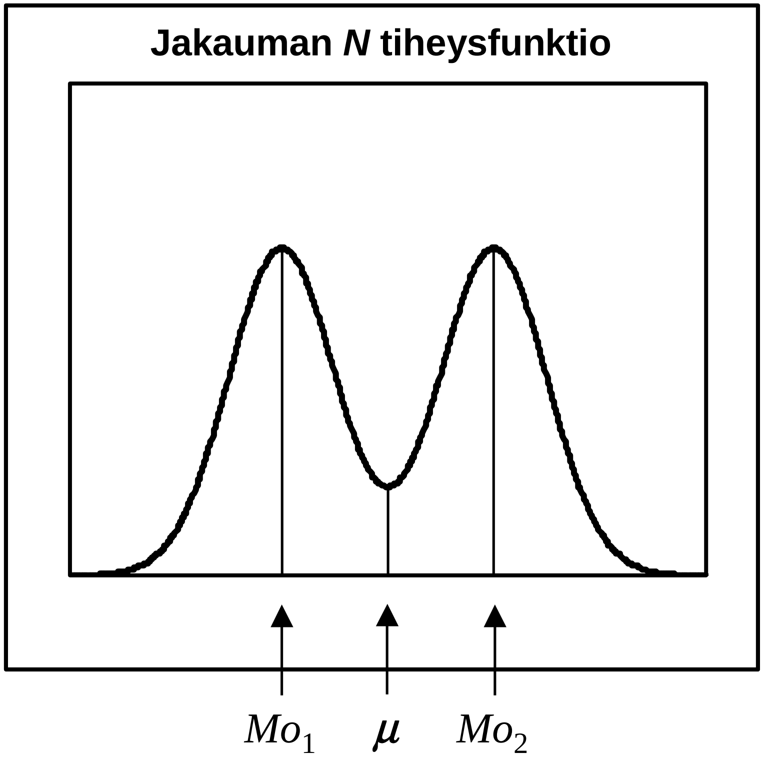

Satunnaismuuttujan moodi: Kommentteja

- Jakauman moodi *ei välttämättä ole* yksikäsitteinen; ks. edellistä kalvoa.
- Moodi voidaan määrätä myös sellaisille satunnais-muuttujille, joilla *ei ole* odotusarvoa.

Jakaumien tunnusluvut

Odotusarvo

Varianssi

Markovin ja Tshebyshevin epäyhtälöt

Momentit

Vinous ja huipukkuus

Kvantiilit

Moodi

>> Suurten lukujen laki

Suurten lukujen laki

Avainsanat

Asymptoottinen käyttäytyminen

Aritmeettinen keskiarvo

Odotusarvo

Stokastinen konvergenssi

Suurten lukujen laki

Tilastollinen stabiliteetti

Varianssi

Suurten lukujen laki: Formulointi

- Olkoon X_i , i = 1, 2, 3, … jono *riippumattomia* satunnaismuuttujia, joilla on *sama* odotusarvo ja varianssi:

$$\mathrm{E}(X_i) = \mu \ , \ \mathrm{D}^2(X_i) = \sigma^2 \ , \ i = 1, 2, 3, \ldots$$

- Määritellään satunnaismuuttujien X_i , i = 1, 2, … , n *aritmeettinen keskiarvo*:

$$\bar{X}_n = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} X_i$$

- Tällöin pätee (heikko) **suurten lukujen laki**:

$$\lim_{n\to+\infty} \Pr\left(\left|\bar{X}_n - \mu\right| > \varepsilon\right) = 0$$

Suurten lukujen laki: Kommentteja 1/2

- Suurten lukujen laille esitetään *todistus* luvussa **Konvergenssikäsitteet ja raja-arvolauseet.**
- *Suurten lukujen laki* ilmaistaan usein sanoin seuraavasti:

  Samoin jakautuneiden satunnaismuuttujien *aritmeettinen keskiarvo lähestyy muuttujien lukumäärän kasvaessa muuttujien yhteistä odotusarvoa* sellaisella tavalla, että **poikkeamien todennäköisyys satunnaismuuttujien yhteisestä odotusarvosta lähestyy lukua nolla eli poikkeamat tulevat yhä *harvinaisemmiksi*.**
- Suurten lukujen lakia voidaan pitää matemaattisena formulointina **tilastollisen stabiliteetin** käsitteelle.

Suurten lukujen laki: Kommentteja 2/2

- Tässä formuloitua suurten lukujen lakia kutsutaan *heikoksi suurten lukujen laiksi*.
- Suurten lukujen laki koskee satunnaismuuttujien **asymptoottista käyttäytymistä** samaan tapaan kuin luvussa **Jatkuvia jakaumia** esitettävä **keskeinen raja-arvolause**.
- Suurten lukujen laissa esiintyvä *rajakäyttäytymisen muoto* on esimerkki **stokastiikan konvergenssikäsitteistä**; ks. lukua **Konvergenssikäsitteet ja raja-arvolauseet.**
- Suurten lukujen laista on olemassa *yleisempiä muotoja*, joissa voidaan lieventää *samoinjakautuneisuus*- ja *riippumattomuusoletuksia*.